

Dominant, 347 p. [in Ukrainian].

9. Amosov, O., & Havkalova, N. (2013). Modeli publichnogo administruvannia (arkhetypova paradyhma) [Models of public administration (archetypal paradigm)]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, (Spets. vyp.), 6–13 [in Ukrainian].

10. Zakharija, S.Ya. (2009). Polityko-administratyvna dykhotomiia u doslidzhenniakh ukrainskykh ta zarubizhnykh vchenykh: istorychnyi aspekt [Political-administrative dichotomy in studies of Ukrainian and foreign scholars: Historical aspect]. *Ekonomika ta derzhava*, (7), 116–118 [in Ukrainian].

11. Afonin, E.A., Berezhnyi, Ya.V., Valevskiy, O.L., et al. (2010). Kontseptualni zasady vzaiemodii polityky y upravlinnia [Conceptual principles of interaction between politics and administration]. V.A. Rebkala, V.A. Shakhova, V.V. Holub, & V.M. Kozakov (Eds.). Kyiv: NADU, 300 p. [in Ukrainian].

12. Zubko, A.O. (2023). Dykhotomiia politychnykh ta administratyvnykh vidnosyn v Ukraini [Dichotomy of political and administrative relations in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, (4), 60–65 [in Ukrainian].

13. Biudzhetna deklaratsiia na 2025–2027 roky: skhvaleno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.06.2024 № 751 [Budget Declaration for 2025–2027: approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 751, 28.06.2024]. Retrieved from: <https://surl.li/rftyar> [in Ukrainian].

14. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 № 1264-XII [On environmental protection: Law of Ukraine No. 1264-XII, 25.06.1991]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

15. Analitychna zapyska shchodo vykonannia u 2024 rotsi zakhodiv Prohramy okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha u Ternopilskii oblasti na 2021–2027 roky [Analytical note on the implementation in 2024 of the Program for Environmental Protection in Ternopil region for 2021–2027]. Retrieved from https://ecology.te.gov.ua/media/uploads/%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82_%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%BF%D1%812024.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.06.2025

УДК 342.7:343.13

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-18-369-373

Стрілець Галина Олександрівна,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права
Придунайської філії ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління
персоналом»»

galinastrelets2018@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1067-0820

Бальжик Ірена Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Придунайської філії
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»»

pravokafedrapf@gmail.com

ORCID ID: 0009-0002-1224-5622

Лупова Анастасія Віталіївна,

здобувачка 4 курсу спеціальності Право
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»»
pravokafedrapf@gmail.com

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОЦЕСІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню механізмів забезпечення прав і свобод людини в процесі кримінального судочинства через призму положень Конституції України. У роботі розкрито значення конституційних принципів як основи побудови демократичної правової держави та визначено роль державних інституцій у реалізації гарантій прав людини. Автор наголошує, що повага до прав і свобод людини передбачає не лише невтручання держави у їх реалізацію, а й активну діяльність щодо запобігання можливим порушенням, створення ефективних правових і судових механізмів захисту. Проаналізовано конституційні норми, які мають безпосередній зв'язок із кримінальним судочинством, зокрема право на свободу та особисту недоторканність, презумпцію невинуватості, заборону катувань,

право на правову допомогу та справедливий судовий розгляд. Особлива увага приділена відповідності положень Кримінального процесуального кодексу України конституційним гарантіям і міжнародним стандартам прав людини.

У статті підкреслюється, що в умовах воєнного стану питання дотримання прав людини набуває особливої актуальності, адже необхідно забезпечити баланс між потребами національної безпеки та непорушністю основоположних прав і свобод. Визначено напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства з урахуванням практики Європейського суду з прав людини та рекомендацій науковців щодо підвищення професійної компетентності суб'єктів правозастосування. Зроблено висновок, що ефективне забезпечення прав людини у кримінальному судочинстві є ключовою умовою формування справедливої судової системи, утвердження верховенства права та зміцнення довіри суспільства до правосуддя.

Ключові слова: кримінальне судочинство, права людини, Конституція України, судовий захист, гарантії, досудове розслідування.

Strilets G., Balzhyk I., Lupova A. PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE CRIMINAL JUSTICE PROCESS THROUGH THE PRISM OF THE CONSTITUTION OF UKRAINE

The article is devoted to the study of mechanisms for ensuring human rights and freedoms in the process of criminal proceedings through the prism of the provisions of the Constitution of Ukraine. The work reveals the importance of constitutional principles as the basis for building a democratic legal state and defines the role of state institutions in the implementation of human rights guarantees. The author emphasizes that respect for human rights and freedoms implies not only non-interference by the state in their implementation, but also active activity to prevent possible violations, the creation of effective legal and judicial protection mechanisms. Constitutional norms that are directly related to criminal proceedings are analyzed, in particular the right to freedom and personal inviolability, the presumption of innocence, the prohibition of torture, the right to legal aid and a fair trial. Particular attention is paid to the compliance of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine with constitutional guarantees and international human rights standards.

The article emphasizes that in conditions of martial law, the issue of human rights observance becomes particularly relevant, since it is necessary to ensure a balance between the needs of national security and the inviolability of fundamental rights and freedoms. The directions for improving criminal procedural legislation are determined, taking into account the practice of the European Court of Human Rights and the recommendations of scientists on increasing the professional competence of law enforcement entities. The conclusion is made that effective provision of human rights in criminal proceedings is a key condition for the formation of a fair judicial system, the establishment of the rule of law and strengthening public trust in justice.

Keywords: criminal proceedings, human rights, Constitution of Ukraine, judicial protection, guarantees, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Забезпечення прав людини в кримінальному судочинстві є однією з найважливіших умов дотримання верховенства права та побудови демократичної правової держави. В умовах реформування системи правосуддя в Україні, посилення ролі Конституції як Основного Закону та впливу міжнародних стандартів особлива увага приділяється захисту конституційних гарантій під час досудового розслідування і судового розгляду кримінальних справ. Проблеми порушення прав людини у кримінальному процесі, такі як необґрунтоване застосування запобіжних заходів, порушення права на захист, жорстоке поводження, залишаються актуальними і потребують системного вирішення. Аналіз забезпечення прав людини через призму Конституції України сприяє вдосконаленню законодавства і правозастосовної практики, що є важливим для інтеграції України у європейський правовий простір і підвищення довіри суспільства до судової системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання забезпечення прав людини у кримінальному судочинстві досліджували у своїх працях О. Баулін, Ю. Грошевий, В. Дрозд, С. Тарасюк, В. Тертишник та інші науковці, проте окремі проблеми, що виникли у вітчизняній слідчій і судовій практиці за останні роки, на сьогодні залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті – дослідження механізмів забезпечення прав у процесі кримінального судочинства через призму положень Конституції України, аналіз відповідності норм кримінального процесуального законодавства конституційним гарантіям.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права і свободи людини становлять собою не лише юридичну, а й соціально-філософську категорію, що відображає багатогранність людського існування. З одного боку, вони постають як природні можливості та невід'ємні властивості особи, а з іншого — як юридично закріплені гарантії, зафіксовані в Конституції та чинному законодавстві.

Повага до прав і свобод людини полягає в обов'язку держави та її органів утримуватися від будь-яких форм неправомірного втручання у процес реалізації цих прав. Це передусім означає, що держава повинна гарантувати недоторканність прав людини, за винятком випадків, прямо передбачених законом, і лише тоді, коли такі дії є обґрунтованими та спрямовані на захист суспільних інтересів або національної безпеки.

Органи державної влади мають утримуватися від кроків, які можуть перешкоджати чи обмежувати реалізацію особою своїх прав і свобод. Водночас забезпечення прав людини передбачає не лише пасивне невтручання, а й активну діяльність держави, спрямовану на запобігання будь-яким порушенням — як з боку приватних осіб, так і з боку самих органів влади. Це зумовлює необхідність створення ефективних правових механізмів, інституційних структур та системи правосуддя, які здатні своєчасно реагувати на порушення прав і забезпечувати їх поновлення. Основними складовими системи захисту прав людини є функціонування ефективного правосуддя, наявність дієвих засобів притягнення до відповідальності за

правопорушення та здійснення належного державного контролю у сфері дотримання прав і свобод.

Діяльність держави, спрямована на забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини, становить одну з головних цілей функціонування її інституцій у суспільстві. Формування ефективних механізмів реалізації, охорони та захисту прав громадян, дотримання принципів свободи особистості й створення сприятливих умов для здійснення людиною своїх законних інтересів є ключовими передумовами побудови правової держави. Як зазначає І.Припхан, основне призначення правової держави полягає у надійному захисті прав, свобод та інтересів людини і громадянина. З цією метою необхідно сформувати відповідний механізм реалізації прав, свобод та інтересів людини і громадянина та засоби їх захисту [1, с.75].

Забезпечення прав і свобод людини передбачає формування таких правових умов, які гарантують їхній належний захист від можливих посягань. Це, насамперед, передбачає встановлення у законодавстві чітко визначених гарантій прав та механізмів їх захисту, а також упровадження ефективних інструментів контролю за їх дотриманням. Важливе місце у реалізації цих гарантій посідають правозастосовні та судові органи, які здійснюють нагляд за дотриманням законності під час реалізації прав людини та запобігають їх порушенню через ефективну правозахисну діяльність.

Конституція України як Основний Закон визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. В умовах кримінального провадження, коли здійснюється втручання в особисту свободу, власність, приватне життя, гарантії захисту прав людини набувають особливої ваги. Забезпечення цих прав у кримінальному процесі є не лише питанням юридичної техніки, а й засадничим елементом демократичної правової держави.

Основний Закон закріплює базові права та свободи, що безпосередньо стосуються кримінального судочинства. Серед них: право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на правову допомогу (ст. 59), презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст. 62), заборона катувань, жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження (ст. 28), право на справедливий судовий розгляд (ст. 55, 129) [2]. Ці норми виступають основою кримінального процесуального законодавства та визначають його гуманістичний і демократичний характер.

Проголошені у Конституції України ціннісні орієнтири особи та гарантії їх забезпечення і спрямованість діяльності держави, зумовили вказівку на необхідність визначення в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України завдань, що стоять перед кримінальним судочинством. Також варто зазначити, що сфера кримінального судочинства обов'язково має відповідати не тільки конституційним принципам, а й міжнародним конвенційним правовим положенням.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) 13 квітня 2012 року стало початком якісно нового етапу у становленні незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Загалом оновлений КПК України узгоджується з європейськими правовими стандартами та відображає засади європейської правової культури у сфері досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень [3].

Такі основні права і свободи людини, як право на повагу гідності, право на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, а також право володіти, користуватися і розпоряджатися власністю, є фундаментальними елементами правової системи, що відіграють особливо важливу роль у кримінальному провадженні. Забезпечення цих прав і свобод людини спрямоване на підтримання балансу між ефективним кримінальним правосуддям і захистом прав особи. Зазначені права і свободи мають свою специфіку, оскільки, з одного боку, вони встановлюють межі дій для органів досудового розслідування та суду, а з іншого – забезпечують можливість особи активно захищати власні інтереси. Вони є інтегративним елементом правової системи, що забезпечує баланс між необхідністю ефективного кримінального правосуддя та дотриманням основоположних прав і свобод особи. У контексті кримінального процесуального законодавства забезпечення зазначених прав і свобод людини покликане обмежити вплив державного примусу, запобігти свавілля з боку правоохоронних органів та встановити чіткі норми використання примусових заходів [4, с.111].

О.Баулін слушно зауважує, що «на успіх у надійному забезпеченні прав людини у кримінальному провадженні можна розраховувати, якщо у законодавстві не лише передбачено систему норм права (конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого тощо), що спрямовані на реалізацію, охорону і захист прав кожної особи, яка бере участь у кримінально-процесуальних відносинах, а й здійснюється їх комплексна дія завдяки належному застосуванню цих норм уповноваженими суб'єктами органів досудового розслідування, прокуратури і суду під час кримінально-процесуальної діяльності» [5, с.86].

КПК України розвиває конституційні положення, деталізуючи механізми їх практичної реалізації. Зокрема:

- порядок затримання особи без ухвали суду, визначаючи підстави, процедуру та строки такого затримання, а також гарантії прав затриманої особи, спрямовані на недопущення свавільного позбавлення свободи;

- права підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого, забезпечуючи рівність сторін і право на захист;
- процедури судового контролю за досудовим розслідуванням, що гарантують законність процесуальних дій органів досудового розслідування;
- механізми оскарження процесуальних рішень, які дозволяють забезпечити ефективний захист прав і свобод учасників кримінального провадження;
- право на захист реалізується через інститут адвокатури та систему безоплатної правової допомоги;
- презумпція невинуватості забезпечується процедурою доказування, яка повністю покладає обов'язок доведення вини на сторону обвинувачення.

Таким чином, Конституція України виконує функцію «ядра», навколо якого вибудовується вся система кримінального процесуального регулювання.

Як вказують дослідники, окрім основних прав людини (врегульовані у вигляді засад кримінального провадження), кримінальним процесуальним законодавством регламентовано також інші права та обов'язки учасників кримінального судочинства. Тут можна назвати права та обов'язки, пов'язані з провадженням слідчих (розшукових) дій, застосуванням примусу щодо учасників, набуттям ними статусу. Загалом функціональним призначенням таких прав можна назвати визначення певної правової процедури або порядку кримінального провадження. Звичайно, законодавче регулювання таких прав має відбуватися з урахуванням основних прав людини, проте їх функціональним призначенням є встановлення належного порядку кримінального провадження, обмеженого основними правами людини, регламентування кримінальної процесуальної діяльності [6, с.352].

В умовах воєнного стану питання дотримання прав людини набуває особливої гостроти. З одного боку, держава зобов'язана забезпечити національну безпеку та ефективно протидіяти злочинності, з іншого – зберегти конституційні стандарти та не допустити їх необґрунтованого обмеження. Виклики, що постають перед правовою системою, вимагають пошуку балансу між інтересами безпеки та правами особи.

Ю.Шендрик наголошує на тому, що дотримання прав людини в кримінальному провадженні під час воєнного стану є надзвичайно важливою та актуальною проблемою, і вимагає пошуку шляхів для її вирішення. На думку вченого, до таких шляхів вирішення вказаної проблеми варто віднести: підвищення рівня правової грамотності працівників правоохоронних органів та судової системи, які займаються кримінальними провадженнями шляхом проведення спеціальних тренінгів та курсів для цих працівників, які б дозволили ознайомити їх з нормами міжнародного та національного права про права людини в умовах воєнного стану та засобами захисту цих прав; забезпечити відкритість та доступність судових процесів, зокрема, проведення публічних засідань, запису судових засідань та їх трансляції в Інтернеті, щоб громадськість мала можливість контролювати дотримання прав людини під час провадження кримінальних справ під час воєнного стану; впровадження спеціальних процедур та механізмів, які б забезпечували збір та зберігання доказів у кримінальних провадженнях, які здійснюються в умовах воєнного стану; удосконалення законодавства, зокрема Кримінального процесуального кодексу України, щоб враховувати специфіку ситуації воєнного конфлікту та забезпечити захист прав та свобод людини у цій складній ситуації; проводити систематичні навчання та підвищення кваліфікації суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих, оперативників, що задіяні в кримінальному провадженні під час воєнного стану [7, с.657 – 658].

Висновки. Забезпечення прав людини у кримінальному процесі є ключовою умовою формування справедливої та ефективної системи правосуддя та передбачає створення умов для реалізації прав і свобод, що здійснюється через судовий захист, професійну правову допомогу, а також дотримання міжнародних та національних норм.

Конституція України виступає головним орієнтиром, що визначає засади кримінального судочинства, а міжнародні стандарти зміцнюють механізми їх реалізації. Подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства має здійснюватися в руслі конституційних гарантій. Лише за умови пріоритету прав і свобод людини у діяльності правоохоронних органів та судів можлива побудова правової держави й зміцнення довіри суспільства до системи правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Припхан І.І. Конституційно-правовий механізм захисту суспільної моралі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Випуск 67. С. 75 – 82.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2013 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Тарасюк С. М. Забезпечення прав людини в кримінальному провадженні: класифікаційні підходи та сучасні виклики. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 5. С. 107 – 115.
5. Баулін О. В. Забезпечення прав людини у кримінальному судочинстві України. *Європейський правничий часопис*. 2024. Вип. 2. С. 83 – 91.
6. Городецька М. Реалізація кримінальних процесуальних прав людини як елемент предмета відання у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 350 – 354.

7. Шендрюк Ю.В. Дотримання прав людини у кримінальному провадженні під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 655 – 658.

REFERENCES:

1. Prypkhan, I.I. (2012). Konstytutsiino-pravovyi mekhanizm zakhystu suspilnoi morali. [Constitutional and legal mechanism for protecting public morality]. *Aktualni problemy derzhavy i prava. Vypusk 67*. 75–82. [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. №254к/96-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. (2013, April 13). [Criminal Procedure Code of Ukraine]. №4651-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
4. Tarasiuk, S.M. (2024). Zabezpechennia prav liudyny v kryminalnomu provadzhenni: klasyfikatsiini pidkhody ta suchasni vyklyky. [Ensuring human rights in criminal proceedings: classification approaches and modern challenges]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. №5. 107–115. [in Ukrainian].
5. Baulin, O.V. (2024). Zabezpechennia prav liudyny u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy. [Ensuring human rights in criminal proceedings in Ukraine]. *Yevropeiskyi pravnychi chasopys. Vyp. 2*. 83 – 91. [in Ukrainian].
6. Horodetska, M. (2020). Realizatsiia kryminalnykh protsesualnykh prav liudyny yak element predmeta vidannia u kryminalnomu provadzhenni. [Implementation of criminal procedural human rights as an element of the subject matter of criminal proceedings]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 4. 350 – 354. [in Ukrainian].
7. Shendryk, Yu.V. (2024). Dotrymanna prav liudyny u kryminalnomu provadzhenni pid chas voiennoho stanu. [Respect for human rights in criminal proceedings during martial law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 4. 655 – 658. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.06.2025

УДК 342.9

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-18-373-377

Омельченко Андрій Володимирович,

доктор юридичних наук, професор, перший проректор

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

a.omelchenko@i.ua

ORCID ID: 0000-0002-8407-8555

Дмитренко Емілія Станіславівна,

докторка юридичних наук, професорка,

професорка кафедри публічного та міжнародного права

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

emiliadmitrenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1469-052X

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження адміністративно-правового статусу Національного банку України обумовлена важливістю завдань та функцій, які він виконує у сфері забезпечення стабільності грошової одиниці України, та, зокрема, банківського регулювання і банківського нагляду. Удосконалення форм та методів діяльності Національного банку України є запорукою підвищення ефективності його діяльності в умовах особливого періоду та повоєнного економічного відродження України.

Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України.

Національний банк не є власником переданого йому майна, оскільки воно належить державі, однак він володіє ним на праві узуфрукта, тобто має право користування державним майном і отримання з нього вигод (плодів) у межах, визначених законом. Це означає, що НБУ може використовувати таке майно для виконання своїх функцій — організації грошово-кредитної політики, забезпечення стабільності гривні, регулювання діяльності банків — але не має права відчужувати чи змінювати правовий статус цього майна. Отже, узуфрукт забезпечує баланс між державною власністю та функціональною самостійністю Національного банку: держава зберігає право власності, а банк отримує реальну можливість ефективно користуватися майновими ресурсами без ризику втрати контролю над ними. Такий підхід гарантує економічну незалежність НБУ при збереженні його публічно-правової відповідальності перед державою.